

Rolul social al arhitecturii. Frânturi de memorie și locuire urbană.

-proiect de cercetare-

Drd. Oana-Mădălina MIHĂILĂ

Rezumat

Societatea contemporană devine din ce în ce mai complexă pe toate planurile: avem de-a face cu revoluții tehnologice, noi procese și fenomene economice, inovații artistice etc. Una dintre schimbările tot mai evidente în toate statele lumii este stilul arhitectural. În ceea ce privește mediul urban, noile concepte de locuire au apărut ca urmare a inovațiilor din domeniul construcțiilor și în urma dezvoltării funcționale a arhitecturii, astfel că fiecărei perioade stilistice îi corespunde un set de transformări ale spațiilor locative individuale sau colective. Prin urmare, putem spune că arhitectura are un impact asupra societății ca întreg.

Lucrarea de față propune un studiu calitativ cu scopul de a contura componenta **socială** a **arhitecturii** în mediul urban, precum și modalitatea prin care aceasta se răsfrânge asupra elementelor vitale ale unei comunități și/sau societăți.

Concepte cheie: memorie socială, arhitectură socială, locuire, vecinătate

Introducere

Unul dintre principalele motive care stau la baza creionării acestui proiect de cercetare este faptul că arhitectura urbană a fost abordată mai degrabă din perspectivă tehnică, prin prisma urbanismului științific. În plus, arhitectura este prin excelență un fapt social, importanța sa din această perspectivă fiind evidențiată încă din anii '60 de către Pierre Henri Chombart de Lauwe, care concentrează discuția despre arhitectură asupra conceptului de „locuire” (Lauwe, 1985, passim). Din acest motiv ia naștere necesitatea unui studiu intens aflat la intersecția dintre științele sociale și arhitectură.

Precizări metodologice

Prin studiul documente sociale înțelegem „o metodă non-reactivă la care cercetătorul apelează după ce fenomenele sociale s-au produs, astfel că derularea lor nu a suferit nici o modificare datorată studiului, prezenței sau intervenției analistului vieții sociale” (Chelcea, 2001: p.467). În acest sens, dat fiind obiectul cercetării, trebuie menționate ca având valoare de document social atât fotografiile ale clădirilor (fără de care analiza își pierde din coerență), cât și clădirile în sine, acestea devenind „documente” vii. În acest sens, intervine cel de-al doilea palier, bazat pe cercetarea calitativă exploratorie. În acest caz, vorbim despre o cercetare de teren bazată pe o serie de interviuri semistructurate, cât și focus-grupuri, cu principalii lideri de opinie din domeniu arhitecturii/urbanismului, cât și elite reprezentative care au studiat fenomenul. În acest sens, eșantionarea se va realiza sub forma „bulgărelui de zăpadă”, întrucât există posibilitatea de a identifica o serie de actori sociali importanți pentru acest subiect. Din acest punct de vedere, un interviu semistructurat oferă cercetătorului șansa de a inova/îmbunătății instrumentul de lucru pe parcurs în funcție de variabilele independente care vor apărea. De asemenea, întrucât este vorba de un studiu al arhitecturii dintr-o perspectivă sociologică, este imperios necesar ca analiza secundară să se desfășoare atât pe baza documentelor sociale identificate în sursele relevante (biblioteci, arhive private și publice etc.), cât și în urma realizării unei observații în urma căreia să se realizeze o culegere de informații cu privire la principalele clădiri relevante în cercetarea de față, observație care se va baza inclusiv pe datele culese în urma interviurilor și focus-grupurilor.

Întrucât cercetarea se va concentra pe spațiul urban, în ceea ce privește studiul de caz, acesta va fi creionat în jurul orașului București. Motivația acestei alegeri stă în faptul că viața de zi cu zi ne arată un București tot mai incoerent din punct de vedere arhitectural, iar acest lucru

poate avea efecte la nivelul relațiilor și legăturilor sociale.

Principalul concept abordat în proiectul de față este cel de **arhitectură socială**, a cărei dimensiune se referă la rolul construcțiilor în interacțiunile umane, depozitare a memoriei colective, ca și componentă a vecinătății. În acest sens, conceptul reprezintă un mic între considerații sociologice și arhitecturale privind spațiul urban, din punct de vedere al **locuirii, memoriei și spațiului public**.

Limite ale cercetării

Cea mai importantă limită a acestei cercetări este dată de componenta interpretativă a documentelor sociale, întrucât fiecare cercetător în parte „citește” documentele prin propriu-i filtru, astfel că „fundamentul pentru interpretarea datelor poate fi de natură rațională, care mai departe poate fi de tip logic și matematic sau poate fi de natură emoțional empatică ... Acțiunea [socială] este rațional cunoscută atunci când ajungem la o înțelegere intelectuală complet clară a elementelor acțiunii în privința înțelesului lor atribuit [de către actor]. Cunoașterea empatică sau apreciativă se atinge atunci când, prin participare simpatetică, putem desprinde înțelesul emoțional al acțiunii care are loc” (Weber apud Baltasiu, 2007: p.60).

Întrebări de cercetare

Culegerea și analiza datelor vor avea ca puncte de plecare următoarele întrebări de cercetare:

1. Cum influențează schimbările arhitecturale mersul societății din punct de vedere al relațiilor interumane?
2. Putem spune că arhitectura spațiilor de locuire influențează/modifică dinamicitatea relațiilor sociale și, prin excelență, vecinătatea?
3. În contextul unei influențe puternice a arhitecturii asupra spațiului social, putem vorbi de existența unei culturi a locuirii și, implicit, a vecinătății?

Prolegomene. Stilul arhitectural și societatea

Secolul al XX-lea, ca urmare a faptului că a fost zdruncinat de calamități naturale și artificiale, a fost vrăjit de mirajul dezvoltării tehnologice. Arhitectul-emblemă al acestui secol,

Le Corbusier¹, reprezentant de seamă al modernismului arhitectural, a propus prin intermediul Cartei de la Atena (redactată în 1933² și publicată în 1943) o modernizare a stilului arhitectural care presupunea ca noile construcții să ia locul celor vechi, restaurarea pierzând teren.

Secolul XXI este în căutarea unui stil și unui echilibru între acest progres tehnologic care a avut loc și menținerea relațiilor sociale, a legăturilor fizice cu Celălalt. Un astfel de exemplu sunt încercările de integrare a monumentelor arhitecturale în modelele noi. În acest sens, arhitecții încearcă să-și imprime un stil propriu, să își lase amprenta, prin opere care de cele mai multe ori dislocă spațiul, acest lucru dovedind inexistența unui stil concret.

Noua carte de la Atena, publicată în 2003³, încearcă să reglementeze noile tendințe ale postmodernismului în arhitectură, care se referă în linii mari la crearea unui nou tip de oraș. Conceptul noului oraș a fost descris și definit la origini în limbile engleză și franceză. În timp ce francezii vorbesc de *la ville en réseau* (orașul rețea), englezii optează pentru *Connected City* (orașul conectat). În limba română însă, traducătorii au ales să folosească termenul de *oraș coerent* (Acasandre, 2015, p.75). Conceptul se referă la faptul că orașele se transformă în sisteme ale căror elemente sunt într-o conexiune coerentă, astfel că putem vorbi de apariția unui oraș global, ceea ce facilitează mobilitatea indivizilor, însă afectează profund relațiile sociale, scoțând în evidență impasul în care se află arhitecții privind echilibrul dintre progresul tehnologic și menținerea relațiilor sociale (ibidem).

O posibilă soluție vine din partea arhitectului James Kunstler, care vorbește de faptul că datorită arhitecților în crearea stilului este aceea de a avea un simț al spațiului („sense of space”), „abilitatea de a crea spații semnificative și spații calitative și cu caracter [n.n. depinzând] total de abilitatea de a defini spațiul prin intermediul clădirilor și de a folosi vocabulare, gramatici, sintaxe și modele de arhitectură cu scopul de a ne informa cine suntem”⁴.

În cazul României, istoricul Dinu C. Giurescu face o caracterizare concisă a imaginii

---

¹ Pe numele său adevărat: Charles-Édouard Jeanneret-Gris.

² The Getty Conservation Institute (s.a.) *Cultural Heritage Policy Documents. Charter of Athens* (1933) [online] Disponibil la: http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter04.html (Accesat 22.01.2016)

³ Consiliul European al Urbaniștilor (20 noiembrie 2003). *Noua carte de la Atena 2003. Viziunea Consiliului European al Urbaniștilor Asupra orașelor din secolul al XXI-lea.* [Online] Disponibil la: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G0lQSVN8cn0J.rur.ro/download/677+&cd=3&hl=ro&ct=c&lnk&gl=ro> (Accesat 22.01.2016)

⁴ „a sense of place: your ability to create places that are meaningful and places of quality and character depends entirely on your ability to define space with buildings and to employ the vocabularies, grammars, syntaxis, rithyms and patterns of architecture in order to inform us who we are”, Kunstler, J. (s.a.) *James Kunstler: How bad architecture wrecked cities* [Video] Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=Q1ZeXnmDZMQ> (Accesat 21.01.2016)

Bucureștiului din punct de vedere arhitectural, creând un tablou concret al principalelor construcții și al rolului/efectului acestora. Astfel, în urma unei cercetări amănunțite, istoricul relevă faptul că Bucureștiul secolului al XIX-lea (și până la Primul Război Mondial) este format din clădiri cu parter (hochparter), etaj și mansardă: Cercul Militar, CEC-ul, Grand Hotel Boulevard etc.

În perioada comunistă, sistematizarea „socialistă”, bazată pe clădiri în regim de înălțime p+8/10 etaje, a dat naștere unui număr de cartiere precum Colentina-Pantelimon, Balta-Albă, Dudești, Militari, Drumul Taberei.

Perioada postdecembristă avea să dea startul unei noi etape arhitecturale bazată pe o „sistematizare capitalistă”. Aceasta are ca scop dezvoltarea arhitecturală pe verticală, orientată după câștig (Giurescu, 2010: p.9) și nu după nevoile sociale. În acest sens, „vârfurile de lance” ale acestei sistematizări sunt blocurile turn. Rezultatul acestor transformări prin care a trecut arhitectura bucureșteană este „înlăturarea arhitecturii urbane tradiționale și înlocuirea ei cu <<modele noi>> - imitații ale altor țări. În ambele faze, ante și post decembriste, identitatea Capitalei dispare”(idem: p.11). În acest sens, putem spune că noile clădiri, din punct de vedere al rezultatului pe care l-au avut asupra spațiului înconjurător, se pot încadra în ceea ce Titu Maiorescu numea „forme fără fond”.

În linii mari, arhitectura urbană bucureșteană poate fi împărțită în două categorii principale: pe de-o parte, vorbim de *arhitectura tradițională*, care se referă la casa/gospodăria unifamilială și, pe de altă parte, vorbim de *arhitectură „socialistă”*, reprezentată de blocurile cu zeci de apartamente (idem: p.10).

Precizări conceptuale

Plecând de la premisa încercării de a creiona caracterul social al arhitecturii și cu ajutorul scurtei istorii a stilului arhitectural realizată în secțiunea anterioară, ne vom folosi de câteva concepte pentru a putea tranșa realitatea socială în cercetarea de față.

Pornind de la ideea că spațiu este un depozitar al memoriei, vom avea în vedere în cercetarea noastră conceptul de „memorie socială”, care se referă la „sistemul de stocare și regăsire mintală a informațiilor de către colectivitățile umane (grupuri, comunități, popoare)” (Chelcea, 2007, p.221). Totodată, ținând cont de mediul vizat de către analiza noastră, avem în vedere existența unei „memorii urbane”, definită ca „reprezentarea socială a unei anumite

interpretări a istoriei (Bulot, Veschambre, 2005: p.204). Memoria urbană este reprezentarea subiectivă a istoriei, prezentă la nivel social, care se construiește prin intermediul spațiului urban și al monumentelor, determinând, în același timp, imaginea urbană și spiritul colectiv” (Acasandre, 2015, p. 22).

Arhitectura, așa cum am relevat în secțiunile anterioare, are efecte importante asupra elementelor de bază ale societăților și/sau comunităților. Unul dintre aceste elemente este vecinătatea, definită ca „acel spațiu simbolic, determinat de proximitatea spațială a inșilor și a gospodăriilor aferente, bazat pe relații mutuale de sprijin reciproc afectiv și material” (Baltasiu, Bulumac, Săpunaru, 2010, p.11 [mss.]). Astfel, arhitectura ca stil și construcție ar putea influența într-o măsură importantă însăși relațiile sociale dintre indivizi.

Un ultimul concept pe care îl avem în vedere este cel de *Public realm* (domeniul public), prin care înțelegem plasarea individului la nivel spațial, temporal și cultural, având capacitatea de a creiona o viziune asupra viitorului: „The public realm informs us not only where we are geographically but has to inform us where we are in our culture, where we have come from, what kind of people we are and it needs to afford us a glimpse to where we are going, in order to allow us to dwell in a hopeful present” (Kunster, 2007, passim).

Concluzii preliminare

Analizând o serie de documente privind arhitectura capitalei, precum și literatura de specialitate, am constatat faptul că există un fenomen aparte privind stilul arhitectural, și anume faptul că acesta nu este concret definit. Tipice perioadei postmoderniste în arhitectură sunt încercările de integrare a monumentelor arhitecturale în modele noi. În acest sens, arhitecții încearcă să-și imprime un stil propriu, să își lase amprenta, prin opere pe care uneori le integrează fără succes. Acest lucru dovedește inexistența unui stil arhitectural, care provoacă confuzie la nivel social și dislocarea reperelor memoriei colective.

Construcția blocurilor turn, în viziunea istoricului Dinu C. Giurescu: „rup echilibrul arhitectonic al zonei copleșind prin dimensiunile lor toate construcțiile; determină, în scurtă vreme sau pe termen mediu, crearea unor căi de acces noi cu dărâmarile corespunzătoare” (2010: p.12), însă sunt lipsite de utilitate socială.

Astfel, o ipoteză de lucru este faptul că ideea de vecinătate în mediul urban este afectată pe două căi:

- Construirea noilor clădiri, fie prin demolarea sau modificarea clădirilor istorice, fie prin

affectarea structurii de rezistență a acestora⁵, generând degradarea memoriei colective, componentă a vecinătății.

- Înlocuirea culturii „familiarității și prieteniei” (specifică comunităților rurale) cu materialismul, intimitatea socială și neîncrederea, specifice mediului urban (Young și Willmott apud LeGates, 1997: p. 208).

Un alt aspect care trebuie luat în considerare în cercetarea ce va urma este rolul arhitecților în construcția clădirilor care, pentru a nu disloca spațiul social, trebuie să fie clădiri (sau parcuri) „de care să ne pese” („Building places to care about”), pentru a evita degradarea spațiului public (*public realm*) și, implicit, a vieții civice (Kunstler, s.a., passim).

O concluzie importantă a unei prime analize a documentelor este faptul că mix-ul arhitectural este, mai presus decât o amprentă personală a arhitecților, un import de formă occidentală pe un fond cultural românesc, rezultatul fiind unul nenatural.

În concluzie, trebuie subliniate câteva dintre costurile cele mai importante ale problematicii sociale a arhitecturii:

1. privind fluxurile financiare: investiții care aduc câștiguri majore actorilor implicați
2. privind mobilitatea socială: nașterea ”orașului global”
3. privind relațiile interumane: concentrarea pe construcție și nu pe modul în care aceasta afectează mediul social (ignorarea nevoii de proximitate a indivizilor) poate duce la degradarea memoriei colective și a ideii de vecinătate.
4. Existența unei culturi clare a vecinătății în mediul urban este incertă.

Bibliografie

1. Acasandre, A. (2015). *Memoria Bucureștilor. Locul memoriei în procesul de regenerare urbană - studiu de caz: proiectul pilot de regenerare urbană "Diametrala N-S Buzesti-Berzei-Uranus"*. Teză de doctorat. Universitatea din București.
2. Baltasiu, R. (2007) *Introducere în sociologie*. Craiova, Editura Beladi.
3. Chelcea, S. (2001) *Metodologia cercetării sociologice*. București, Editura Economică.
4. Consiliul European al Urbaniștilor (20 noiembrie 2003). *Noua hartă de la Atena 2003*.

---

⁵ caz: Biserica Armenească, vezi Giurescu, 2010, passim

Viziunea Consiliului European al Urbaniștilor Asupra orașelor din secolul al XXI-lea.

[Online]

Disponibil

la:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G0lQSVN8cn0J:rur.ro/download/677+&cd=3&hl=ro&ct=clnk&gl=ro> (Accesat 22.01.2016)

5. de Lauwe, P.H. (1971) Științe umane, planificare și urbanism, în: *Sociologia franceză contemporană. Antologie*. București, Editura Politică.
6. Giurescu, D. (2010) *Arhitectura Bucureștilor – încotro?*. București, Editura Vremea.
7. Kunstler, J. (s.a.) James Kunstler: *How bad architecture wrecked cities* [Video] Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=Q1ZeXnmDZMQ> (Accesat 21.01.2016)
8. LeGates, R., Stout, F. (ed.) (2000/1996) *The City Reader – Second edition*, Routledge, New York.
9. The Getty Conservation Institute (s.a.) *Cultural Heritage Policy Documents. Charter of Athens* (1933) [online] Disponibil la: http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charte_r04.html (Accesat 22.01.2016)